

~~сле~~
ПОВОДОМ СМРТИ ЈЕДНОГ КРИТИЧАРА

Дешава се и међу ~~сваким~~ обичним и међу високо изузетним људма да неко ради посао тамо где није сасвим на свом месту. Недавно је умро Пол Суде, истакнути француски књижевни критичар, који је својим писањем и личним држањем изазивао много дебате и гњева. Он је имао част да припада светски познатој династији критичара великог ~~Француског~~ француског листа Тана. Тада критичар чинио је на нас утисак и то одувек, да, дужан или недужан, ради не на сасвим правом месту свога позива. Да човек дође на место за које није, дешава се некада по личној амбицији, некада ~~чицајем~~ околности некада несрећним случајем. Није пријатно ни лако радити на таквом месту: човек је стално у неком процесу самоодбране, према себи и према људма. У таквој ситуацији, неки људи увиде свој случај, ~~западе се.~~ прегну ~~се~~, ~~дорађују~~ се, други, баце се свом енергијом на вештину застрашавања и владања, стварају по сваку цену ауторитет. Трећи, поред низа прворазредних особина, носе један мањак који постаје кобан само због тога што је личност заузела не сасвим ~~право~~ место. Целокупан рад ових последњих, иако од вредности и трудан и добронамеран, може ипак остати у неку руку стерилан, ~~и~~ уклет. Амбиција ~~их~~ људи оправдана је, и опет је трагична. По речма старог Латина:

... - sanguine sudent
Angustum per item luctantem ambitionis.

"Прваво се зноје пробијајући се по уском путу амбиције".

Пол Суде, са низом занредних способности, био је лишен маште. Ако би неко тврдио да ју је имао, ми бисмо запитали: где? да му је била у глави, видела би се у оном што је писао. да ју је имао у души, видела би се у животу. Ретко сух је био ~~вај~~ живот: никада вељда писци некролога нису били у већој неприлици да из покојникова живота испричају нешто дирљиво, жалосно, или смешно. Од кобног недостатка маште долазио је код Суде-а (не само његов) жестоки ~~свирип~~ рационализам, у име којег је вређао, у име којег са позавадио са пола живог и пола мртвог књижевног света. Од недостатка маште, нама се тако чини, долазила је и врста недовољне интелектуалне радозналости, врста недовољне учености. Судејеве, кад се узме у обзир врло високо место са којег је он изрицао књижевне судове ~~и~~ оцене. Не може се рећи да је Суде био недовољно марљив

да студира и даље се образује, што критичар апсолутно мора чинити. Један од претходника Суде-а ~~у~~ ^{Франс} Тану, Анатол Франс доиста је био лев^{јак} је Суде био вредан као Немац. Ипак, као и Франс, пошто је стекао знање класичних језика и књижевности, допустио је књижевни критичар Суде себи да од модерних литература и језика буде код куће само у језику и књижевноста свог народа. ^{По} чиму је то за Суде-а било далеко више недовољно него за Франса, који је у суштини био не критичар него приповедач. Још нешто је произлазило код Суде-а из немања маште: недостатак варијација и модификација у његовим строгим правилима, тезама и ваља речи његовим вољама. Резултат од свега тога: оно нешто усукано, тврдо и неженерозно, / нема за то српске речи / што се тако јако косилоса богатим издашним и женерозним духом француским.

Формула Судејева каже једну велику снагу рада, и парадоксно, једну велику неплодност. Збир критика које су за њим остале, међу њима многе одличне, тешко ће чинити самостално, од назора независно, уметничко његово дело. Опет се намеша сравњење са франсом, иако није сасвим праведно чинити га. Ни Суде ни франс нису умели као, рецимо, Лесинг, терати ~~али~~ али су безмерним знањем класичног и модерног до краја ^{века} Краја.

Дан Франс је био пун фантазије! Умео је измислiti што не зна, умео се смејати место љутити се; умео је опростиti. Имао је једну ~~шаржантно~~ безобразну иронију која је чинила да смо са слашћу читали његово шегачење са Хамлетом, ~~протерован~~ слашћу читали сваку његову критику. Суде, несавитљив, раздражљиво проникљив, увек ~~изложи~~ семинарски рационалан, критиковао је скоро без изузетка по ~~се~~ једном нетероватно кратком и отсечној логици. Кад Суде докаже да има право, он има право, али на попришту ~~изнущи~~ су мртви или ~~умрли~~ књига писац, читалац. Са пола света није говорио, са другом половином ~~се~~ свађао усмено, или кроз ~~зламке~~ и памфлете. Мртвав уморам понекад ~~исам~~, настављао је, јер му се чинило да у име свога ауторитета мора наставити.

Између осталих лица и установа, био је у страс-
ном сукобу и са црквом. ~~Он~~ је био жесток атеист. У свему је био жесток,
~~и у свештенству.~~ Као ретко поштен човек и критичар, једно је признао без резер-
ве католичком свештенству: да се латински и грчки језик и књижевност мо-
гу како ваља научити само од фратара, којима је, ~~у иронији~~, имао и сам да
бла годари за ту услугу. Не знамо дали због тога ~~се~~ ^{се} ~~преминео~~.

Судејева признања, или због целе физиогномије рада и човека, нама је чешће долазила на ум мисао: да би Пол Суде, место на позицији критичара у тану, био на несравњено бољој по^взији као један од оних познатих типова ванредно способних и љутих фратара-професора класичне литературе на некој од чувених француских катедара ~~—~~ за ту струкку. Што Суде није веровао у Бога, и што је много волео жене, ништа не би марило. Једна од великих црта католичке цркве у томе је, што она прима у своје крило и помаже све даровито без резерве, а сама брине да прикрије грех свога питомца, на дајући се, ^{свештеник} наравно да ће пр^{де} или после довест^у своје дете до увиђавности, у чему уосталом врло често и успева. А ако и до краја не успе, она ћути и трпи хришћански, заслуг^{ана} свога питомца се користи и бележи их у своју историју, а ~~хати~~ већ ко ће у Бога измолити^у спас за подивљалу душу... Ово је биладигресија; а што смо хтели рећи ~~—~~ је следеће: Суде као професор латинског језика и књижевности, онако како их предају фратри, имао би прилике да увек с ~~—~~ правом коришћу ради оно што ради, ~~и~~ што је умело и волео: да кује ~~—~~ једне логике која је већ хиљадама пута прекована; да анализе, по свима правилима једне рационалне естетике, једну литературу у којој су и стихове писали мудраци и научници имајући у главама таблице силогизама; да тумачи једну књижевност гордо паметну, ~~и~~ један језик који је сам собом математика и логика, и да ~~—~~ се одушевљава над текстовима који су добром делом фина уметност оптуживања, доказивања, суда и осуђења. *Не* би Суде био на првом месту да су му као професору дали катедру грчке књижевности. Грци су умели све да разумеју, и зато да се свему прилагоде. Грци никада нису били непомирљиви. Пре Француза, *стари* Грци су били женерозни. Узимали су у обзир инстинкте, темпераменте, свако осећање и чежњу за лепотом. Дужност, дисциплину, правило, умели су у приликама ~~принцерствене~~ ~~житнице~~ за љубав неког срећног расположења, неке финесе, неке чари, неког великог или оригиналног геста. *Анатол Франс* је једног свог комедијаша што се превртао пред иконом Мајке божје, научио од Грка.

У своме раду — критика модерне и савремене књижевности — Суде до краја није напустио једну методу, методу која није била грчка. Није умeo прећутати, прескочити, опростити, насмејати се место љутити ~~се~~. Суде је имао само једну врсту разумевања ствари. А Греци су и у филозофији избегавали једнолико разумевање ствари. Али да останемо у области Судеју блиске и драге, *Цидерон* је у ~~—~~

знао
својим званичним беседама ~~и~~ више волети и жалити оно што оптужује, не-
го Суде у критикама на романе и стихове. Суде је неговао ~~и~~ упорно једнолико
разумевање ствари. Слабости писаца су га увек само дражиле. Рђаву книгу
~~и~~
јеви ^{уби} полициски гонио. Весумље он је често имао право, али је ужасно викао
да има право. И са чудним задовољствљем је градио себи непријатеље. Чини-
ло му се да ствар добија ~~снагу~~ одужи, ако настане ~~бука~~ у целом
њижевном Паризу, ако се критичар не боји критичара. ~~и~~ и зато, ако је
био ударен, ударао је још јаче. Суде је мислио да ауторитет пре свега од
тога живи. Варао се.

7 Над Судејевим радом човек осети врло подређено:
да критичар мора имати истородних црта са талентима које критикује. На-
равно, критичарски варираних, или истородних црта. Критичар и приповедач,
на пример, то није хиерархија, то су само разне функције у истој области.

~~и~~ Ако је рецимо тон једне литературе романтизам, опасно
~~и~~ ако врховни критичар ^и ~~и~~ сваког сатреперења са жицама инструмента на
којем је и сам жица. Опасни је уопште да критичар буде противнички трез-
вени као државни тужилац, истинољубив као главни контролор при инвентари-
сању. Сент-Бев, у студији о Шатобријану, чимало нештеди једног много ради-
ональног критичара. То је познати писац XVIII века опат Морле (Morellet; а
Волтер са је писао Mords-les). Ако човек прелиста текстове Морлеа, појача му се
горе истакнуто мишљење о критичару. ~~аде~~ Морле није био поше памети, напро-
тив, али је био ~~држава~~ као даска. Он је могао судити о многим стварима, али
је ипак морао остати критичар специјалан. О месечинама, на пример, Морле
сасвим сигурно чије имао права да пише са прецијом да не имати право.
А нарочито о месечини једног Шатобријана, коме је то била струја од детињ-
ства до дубоке старости. У једном писму Шатобријанову Жуберу стоји: "Да
месец није био случајно стварно присутан, осећам да бих га ја ипак ставио
у ово писмо." При чему се, код Шатобријана, још увек не зна да ли месец је
сте ~~и~~ или није био с њим; али је то савршено свеједно у ронантици. Ако
сад неки критичар романтичне литературе није ни толико романтичан да може
поднети једну Шатобријанову месечину, он је изгубио ~~и~~ партију. Пол Суде, нарав-
но, није абе Морле. Он је други човек из сасвим других времена и прилика,
али је и он губио партије кад је много настојао на апсурдима естетике ли-
рике, ~~и~~ различих модернизама. Дакако да има врло ~~ложних~~ мистицизма и врло глу-
пих есечина и у наше време, и да има тако апсурдних поезија да је сувишна

свака теорија и за и против. И читалац би толико пута свом^ушом својом стао уз Суде-а, само да је имао мало^{мало} варијације теорији, мисли, а стилу, да није апсурд увек судио чисто са гледишта разума. Можда се апсурд не може друкчије судити. Добро, али онда читалац жели да Суде бар уопштава место да немилосрдне усамљује; да бар понекад каже да је цео свет луд, кад већ мора рећи да је неки писац луд.

Уедно се овом^укритичару мора приznati на свима линијама: храброст уопште и велика строгост и према себи самок када год оцењује и ~~и~~ пресуду спрема. Али кад ју је једном изрекао, онда је од пресуде до вешала био само један корак. Сећамо се поводом тих вешала, ~~и~~ односно смртне пресуде, једног писма Плинија млађег, где се говори о томе чиме се све служе они који^иптужују, и где Плиније заступа мисао: да^изваком ~~и~~ треба допустити нешто од онога што је њему у власти, и што је по његову укусу. "Једног дана, кад смо Регулус и ја брањили ~~и~~истог клиента, регулус ми рече: Ти мислиш да у ~~и~~ случају треба све да изнесеш, свему да поклониш пажњу. А ја одмах ухватим непријатеља за гушу и удавим га". Суде је некако спајао поступке ~~и~~ Плинија и Регула. Он је узимао ~~и~~ понекад пред крај, учинио да му се да му у обзир и у претрес много али ~~и~~ је увек у ~~и~~ предређено да је писац "непријатељ", и гледао ~~и~~ Регулус. Дешавало му се при том, како је Плиније даље развио био свој^у гледиште, да место гуше дохвати колено, или пету, и да жртва измакне и подигне дреку. Не једаред је трештао ~~(Париз, књижевни)~~ рекли смо већ, од Судејевих ~~и~~ папасних речи, ~~и~~ Суде, добар диалектичар и неустрашим борац, држао^и писца и за колено и за ~~и~~ пету, постављао му одговорности о којима^и овај дотле сматрао није. Умео је^и још што су стари Латини пронашли, и умели: ex scripto dicere quod scripsum non est — из писаког извескиш него написано иже. Уедном речју, умео је наћи гушу.

Оно^и је нечег правтавог и сјајног у тим књижевним ~~и~~ обожима и биткама. Читалац је понекад разумео да их је Суде морао волети, и ~~и~~ вазио је и сам задовољство ^и забаву у њима. Дали сада, кад Суде више нема, кад су умрли глас и гест, и остало само ~~и~~ слово, садре у том слову осећа не само нешто много апстрактно и сухо, него и нешто насиљно. Логика то не воли да призна, али сви знамо из живота: да постоје у свим областима материје и духа понеке чињенице које се, за неко време бар, укопају на неком месту тако да^и црквена и светска власт морају

и светска власт мора о њима да води рачуна, па мора и критика. У људском делашу, као и у природи, долазе и нелогичне и наказне појаве, и долазе по некој нужности. Логика и прогрес нису стални закони развоја и рада. Чиње-ви се сукобљавају, поричу, ниште. Друштво и уметност су понекад у рукама немоћи. И онда ту немоћ ваља не само разумети, него пролазно и прилагоди-ти јој се. И критика мора наћи начин за то. Наравно, прави начин, опрезан и пролазан, ~~не~~ критика ~~не~~ сме никада прилагођавати капитулаци-јом, али ~~она~~ мора ~~тако~~ чекати да се нелогика и наказа макне с места, и потече сама куда јој је неминовни ток. У незгодна времена, критика мора више интерпретирати него сухо констатовати. Суде је, као стари Римљани на форуму, волео **суху констатацију**. ~~и~~ Савременик Судејев, критичар Е. Жалу, има ону другу, драгоцену и шемениту особину критичара: **интерпрета~~чију~~**. Његове интерпретације су понекад музички благе и моду-лиране, без иједне јасне констатације изреком. Али су све констатације скривене у мотивима. И кад нездрава ствар сама од себе крене с места, ~~и~~ Жалу извади ~~све~~ констатације из неке своје критике написане годинама раније. Сви су остали живи, ~~и~~ писац се сам окренуо од онога што је прошло, и што је узалуд и постојало. Жалу уме растужити се, разжалити, оборити гла-ви пред немоћима, слабостима, ~~и~~ успехима, слабалним успехима који бोље да се ~~ако се она тако рече.~~ нису ни родили. Жалу је тип растуженог рационалиста. То је безмalo сукоб у појмовима, али то је тип у стварном свету и у критици. Суде латински строг рационалист није тај тип призвао, или га чак није ни "констатовао".

~~Када је тај тип~~

Zадјутим тај тип је још и латински тип, и то кла-
нично латински тип. Сјајни репрезентант му је нико мањи од великог песника
Лукреција, песника који је био уједно велики рационалист, научник и скептик.
Лукреције није веровао у Бога створитеља; видео је страшну несавршеност
материјалног света, иако га је у стиховима дивно описао и објаснио; одрицао
је бесмртност душе диалектиком која је Судеја морала одушевљавати. Али је
своја дефинитивна убеђења, ~~и~~ боље рећи своја одрицања и своју крити-
ку ~~одређено~~ са душом самртно тужном. Са свима својим рационалним констатата-
цијама, Лукреције је био дубоко жалостан што је свет тако несавршен да је
немогућно веровати да га је божанство створило. Ето тај велики рационалист
претставља чак врсту тужно идеалистичког система! Који божанствени рацио-
налист тај Лукреције! Пјесник који је божанско откинуо од свега човечног, јер

је "такана природа божанског далеко удаљена и од запажања ^{пашай} духа интелекта /.... не може додирнути ништа^јд онога што ми запажамо: биће недодирљиво не додирује" — *Tangere enim non quit, si tangi non licet etsi res.* ~~и~~ Ка ли је Пол Суде ипак доста читao своје Латине, и свога Љукреција! Јесте. Само Љукреције је имао у изобиљу оно ~~што је~~ ~~што је~~ једно што је кобно недостајало Судеју.

Сиромах Суде. Као сви ми, и он је морао једнога ч-
са у животу, по закону ~~се~~. Бога кога је одрицао, окусио смо оружје којим
се сам служио над другима. Окусио је критику која је њега, Судеја, нагнала
да ућути као камен. Пол Валери, чију је прву Суде високо ценио, / али пое-
зију има храбости да одрече /, пишући по смрти Судеја о њему, прича да је
некако пред катастрофу седео са Судејем у разговору, и одједаред му дубо-
мо искрено казао: како је одвише много непријатеља себи однеговао, како
је то сметало да побере све што је по заслугама требао да побере. Суде,
који нарочито није остајао дужан кад му се помену "непријатељи", ћутао
је као заливен, "тужан" / Валеријева реч /, оборених очију. Можда у неком
предосећању, можда по некој тренутној вишој увиђавности. Учинио је затим
Суде још један крупан уступак. Тестаментарно његово наређење, не знамо
да ли издавна или одскора, гласило је: ако умре пре брата, који је свједо-
ник да буде сахрањен по свима прописима цркве, како би му брат могао ићи
за погребом. *Ecce homo*^{Мо} је човек, то је још један доказ вишој да у сва-
ком човеку има човек. Жив, није се Суде бојао непријатеља, и није га болео
бог брата због његова атеизма. Пред смрт, зажало је што има много непри-
јатеља, бојао се братовљева бола, и, ко зна шта је још у души ~~можалио~~ и
пожелео. Као сви људи, а нарочито људи високих способности и високог ~~пози-~~
ва Суде није могао умрети пре него што се укрсти^{са} са религиозном истином
~~и мртве све природе:~~, ^{муди} да слабости и нереди и заблуде пролазе, да се ~~се~~ растворају већ узвише-
ним размишљањем о њима великих људи да се губе у последњим циљевима
света.

Суде није био хармоничан. / Тај гладијатор, кажу, бивао је до непријатне комике понизан пред женама ако су ~~седејно~~ контесе и баронице. / Ауторитет његов је стојао, али се увек чинио некако нелегитиман. Зашто? Нехармоничан човек, као ауторитет, не може уживати много послушности. А без послушности ауторитет је привидан, ~~и критику судеју државе~~. Суде се потврдио на месту на којем је стајао: крму из руку није испуштао.

8

владао је, прочуо се, имао врсту славе, или ~~и~~ можда ипак није био на правом свом месту. Или је сва трагедија у томе што није био хармоничан дух?[?] Рад Судејев свакако је лепши и бољи од човека Судеја. Тада ~~не~~ моћи бити правилно оцењен онда кад личност критичара мине сасвим, кад та дан^а још неуклоњива чињеница крене сама са свога места ~~и~~ ^и прође.

Исправљено